

Určování ptactva v přírodě

Petra Prknová, Plzeň

Se zástupci třídy ptáci (Aves) se můžeme setkat v každém ročním období a téměř kdekoli. Mnoho druhů se úspěšně přizpůsobilo změnám prostředí způsobeným člověkem. Ptáci se naučili žít v jeho blízkosti a stali se z nich tedy druhy synantropní.

Dnes se s mnoha druhy setkáváme přímo v ulicích Plzně a přirozeně bychom rádi věděli, jaký druh právě pozorujeme. Čím se tedy při určování ptáků můžeme řídit? Ptáci bohužel nečekají, až uspějeme s jejich určením (determinací) a většinou rychle odlétnou. Proto si při pozorování ptáků v terénu musíme rychle všimnout pokud možno co nejvíce znaků. Sledujeme velikost jedince, zobák, ocas, kostřec (oblast shora nad ocasem), tvar křídel, případně siluetu, zbarvení, pohyb, hlasové projevy.

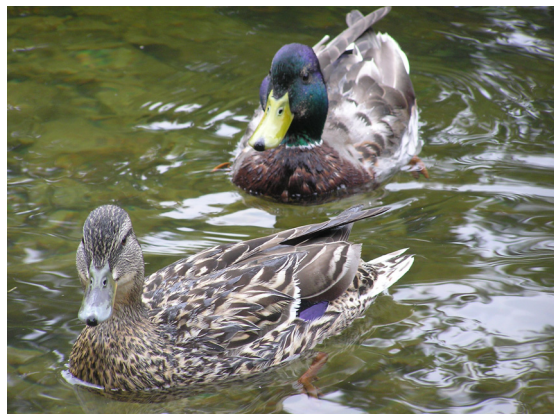
Důležité je i roční období, kdy jedince pozorujeme. Mnoho našich ptačích druhů na zimu odlétá do teplejších oblastí. Často se jedná o hmyzožravé ptáky (vlaštovka obecná, jiříčka obecná, pěnice, budníčci, rákosníci, ...), kteří by u nás přes zimu neměli dostatek vhodné potravy. Na druhé straně existují i druhy, které u nás nalezneme jenom v zimě a v hnízdní sezóně už je nezastihneme: brkoslav severní – často ve větších hejnech, pěnkava jikavec; na vodních tocích lze spatřit potáplice, morčáka velkého, hohola severního, ...

K úspěšnému určení pozorovaného druhu přispívá i prostředí, ve kterém jedince pozorujeme. Mnoho ptačích druhů preferuje určitý typ životního prostředí (biotop), je přizpůsobeno životu v něm, umí si zde nalézt vhodnou potravu i hnízdní úkryty atd. A tak například v jehličnatém lese nalezneme králíčka obecného, králíčka ohnivého, lelka lesního, křivku obecnou, na polích a mezích křepelku polní, koroptev polní, bažanta obecného, skřivana polního a jiné druhy zase na loukách, v zahradách, mokřadech atd.

Prvním z výše uvedených znaků, které nám mohou pomoci při determinaci, je velikost. Ta nám často pomáhá k odlišení druhů jinak vzhledově podobných, jako je například výr velký a kalous ušatý (oproti výroví má kalous přibližně poloviční velikost), káně lesní a orel skalní, rákosník velký (19 cm) a rákosník obecný (13 cm) atd.



obr. 1: Pěnkava obecná (*Fringilla coelebs*)
(foto Petra Prknová)



obr. 2: Kachna divoká (*Anas platyrhynchos*)
(foto Petra Prknová)

Rovněž lze při určování sledovat tvar zobáku. Tvar zobáku současně napovídá také mnoho o tom, jakou potravou se pták živí. Tenký, pinzetovitý zobáček u pěnic, rákosníků, rehka domáciho i zahradního slouží výhradně ke sbírání hmyzu. Silný zobák k rozlouskávání různých semen má zvonek zelený, pěnkava obecná, dlask tlustozobý, ... Speciální zobák vrubozobých (kachna divoká, labuť velká, ...) s vroubkou po stranách slouží k procezování vody a zachycování částeczek potravy. Tenký, citlivý zobák používají například bahňáci (jespáci, vodouši, ...) ke hledání potravy v bahně.

Pokud se pokoušíme určit druh za letu, důležitým znakem se může stát ptačí silueta, tvar ocasu i tvar křídel. Silueta hraje významnou roli zejména při určování dravců. Právě dravce lze nejčastěji spatřit proti obloze, což znemožňuje vidět jejich plné zbarvení. Podle siluety je například možné velice dobře odlišit sokolovité dravce s ostře zakončenými, zahnutými křídly od káně s rovnými, prstovitě zakončenými křídly. Vykrojení ocasu je typické pro skupinu luňáků, přičemž hlubší vykrojení lze pozorovat u méně vzácného luňáka červeného. I běžnější druhy, jako je jiříčka a vlaštovka, lze takto při pozorování proti obloze od sebe snadno odlišit. Vlaštovka je typická výrazně hlubším vykrojením ocasu ve srovnání s jiříčkou.

Zbarvení nadocasní části, které říkáme kostřec, je lépe vidět za letu a rovněž pomáhá při druhovém určení. Jiříčka má bílý kostřec narozdíl od jeho tmavého zbarvení u vlaštovky. Výrazně bílý kostřec má také například sojka obecná a další.

Pokud určujeme ptačí druh podle zbarvení těla, musíme brát v úvahu několik faktů. Zbarvení jedinců jednoho druhu může být různé s ohledem na konkrétního jedince, roční dobu, stáří ptáka, pohlaví. Rozdílně zbarvená pohlaví lze nalézt u mnoha ptačích druhů. Sameček bývá obvykle pestřejší, svým zbarvením láká samičku, dokazuje svou dobrou kondici a současně opticky odrazuje jiné samce. Rozdílné zbarvení samce a samice může být zachováno po celý rok, jako je tomu například u hýla obecného, žluvy hajní, ... Existuje rovněž tzv. svatební šat samce, který je často velmi pestrý, slouží k přilákání samičky a k odrazení konkurenčních samců. Takové zbarvení ale vede k snazšímu objevení dravcem (predátorem), proto je po skončení hnízdní sezóny svatební šat pelicháním vyměněn za tzv. šat prostý. Zbarvení ptačího peří vzniká buď ukládáním pigmentů, jako je žlutavý až černý melanin, žluté až červené karotenoidy atd. do peří v průběhu jeho tvorby, nebo nanášením pigmentů ze žláz na již zformované pero, případně lomem a odrazem světla na strukturách pera (lesk kolibříků, ...).

Zpěv je dalším, velice významným určovacím znakem. Mnoho ptáků žije skrytě, snadno unikají naší pozornosti a přitom často jde o běžné druhy. Proto jsou jakékoliv zvukové projevy ptáků důležitým vodítkem pro jejich určení. Zpěv je typický výhradně pro samce z řádu pěvců (Passeriformes). Zpěvem si ptáci označují své území (teritorium) a zároveň lákají samičku. Proto častěji zpívají na jaře, tedy v hnízdním období. Ostatní projevy se označují jako hlas, který mohou vydávat samci, samice i mláďata. Patří sem například varování před nebezpečím, volání mláďat na rodiče a další typy komunikace. Hlas však nikdy není dostatečně specifický narozdíl od zpěvu. Pomocí zpěvu pak lze dobře rozlišit i opticky velmi podobné druhy (např. králíček obecný a ohnivý, šoupálek dlouhoprstý a krátkoprstý, budníček menší a větší). Ptáci nejčastěji zpívají ráno a někteří večer (drozdi, kos černý, červenka obecná, ...), protože v tuto dobu je vzduch vlhčí a zvuk je slyšitelný na větší vzdálenost. Dnes máme k dispozici dokonce i zvukové nahrávky, což činí ze zpěvu ptáků mocnou určovací zbraň v rukách ornitologa.

Pokud se tedy naučíme všimnout si výše uvedených určovacích znaků, jistě pro nás brzy nebude velkým problémem úspěšně určit pozorované ptačí druhy.

Literatura:

- [1] Veselovský Z.: *Obecná ornitologie*. Academia, Praha 2001.
- [2] Obhlídal F.: *Ornitologická příručka*. SZN, Praha 1977.



obr. 3: Kos černý (*Turdus merula*) (foto Petra Prknová)